

УДК 7.031

Микола ТУПЧІЄНКО
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет

МІФОЛОГІЧНІ ПАРАРАЛЕЛІ ПРО МЕТАЛЕВУ ПРИРОДУ ЛЮДИНИ

Найдавніші міфологічні свідчення про виковування із металу тіла людини знаходимо в сакральних текстах населення Малої Азії - хеттів II тис. до н.е. Представляють інтерес хеттські тексти, перекладені з мови хатті, що описують процес «оновлення», «другого народження» царя - сакрального символу колективу. Таке оновлення пов'язується з виготовленням нового «тіла» царя. Одна із частин цього «тіла» - «голова» виготовлялася із заліза.

Але чи не найяскравіше зберегла уявлення про виготовлення людського тіла із заліза (зокрема й небесного метеоритного походження) нартська міфоепічна традиція населення Кавказу – найближчого до області проживання хатті регіону. З нартських сказань про народження героя Сасрикви відомо, що Сасрикву зачато матір'ю всіх нартів Сатаній від «пастуха» - людини, наділеної рисами істоти іншого, потойбічного світу. Абхазький дослідник В. Ардзимба зауважує, що акт народження героя, особливо в абхазьких сказаннях, описується як громовий удар. Підкреслюється також, що тіло дитини було розпечено подібно до вугілля, було жаркішим від вогню. Крім того, в історії народження Сасрикви винятково важливу роль відіграє коваль. Він висікає образ дитини з чорного каменю, виготовляє для нього залізну колиску і, нарешті, загартовує Сасрикву в розплаві сталі. Ця особливість історії виникнення героя виявляється також в тому, що деякі частини його тіла виявляються сталевими чи залізними (за одними варіантами, у Сасрикви сталева права нога, а відповідно до інших варіантів - ліва нога і рука його із заліза).

Згідно з адигзькими текстами, що описують народження Сосруко (адигзька форма імені героя Сасрикви), при народженні дитина «була гарячою - голою рукою не могли його взяти» чи «з каменю вийшов Сосруко - блискучий, палаючий вогнем». Далі уточнюється, що тіло Сосруко сталеве від народження, і воно лише розм'якшується в кузні. Інакше кажучи, у цих абхазьких і адигзьких сказаннях зачаття, поява на світ і загартування описуються так, неначе мова йде про виготовлення людини з небесного заліза ковальським способом [182], що має прямі аналогії в українському фольклорі. До того ж нартський епос демонструє символічний зв'язок народження залізного героя одночасно із метеоритами, каменем, вогнем та громовим ударом, що цілком вписується в коло семантичних значень заліза.

Образ металевої людини має місце і в грецькій міфології. Мова йде про Талоса та Ахіллеса. Талос - мідна людина критських легенд, що була виготовлена богом-ковалем Гефестом. Талос був подарований Зевсом царю острова Крит

Міносу для охорони острова від ворогів. Окрім одного місця – гомілки, мідне тіло Талоса було невразливим до зброї. В гомілці закінчувалася, закрита мідним цвяхом, єдина жила, що була наповнена кров'ю безсмертних богів – іхором. Вона проходила, починаючи від голови, через все тіло велетня, Але Талос гине, коли, під дією чар Медеї, сам виймає цвях і випускає всю свою кров. В цьому міфі, окрім оповіді про металеву людину, важливими є також свідчення символічних зв'язків життя цієї металевої людини з кров'ю та лімінальною зоною острова, який втілював собою не тільки територію держави, але й окремих непроникний для чужинців світ. Тобто і в цьому випадку має місце явне переформування семантичного поля металевого Талоса і з тими символічними значеннями заліза, які були вже розглянуті вище.

Інший персонаж грецької міфології, фесалійський герой Ахіллес – син царя мирмидонян Пелея та морської богині Фетіди – також виявляється наділеним металеву природою. Його мати Фетіда, щоб зробити свого сина невразливим і безсмертним, щоночі загартовує його тіло, розігрівуючи його у вогні, а вдень натирає його їжею богів – амброзією. В іншому варіанті вона загартовує тіло сина, опустивши його у води підземної ріки Стікс. З усіх частин тіла героя лише п'ята, за яку тримала Ахіллеса Фетіда, залишилася не загартованою, а тому й вразливою. Крім того, Ахіллеса виховує кентавр Хірон, який годує свого вихованця внутрощами левів та ведмедів, а також вчить співати та грати на кіфарі. Видається, що тема невразливого Ахіллеса є подальшим розвитком образу критського мідного Талоса, яка була спровокована появою нового металу – заліза. Але ця нова тема розроблялася вже не критянами, а їх завойовниками – ахейцями. Адже всі операції загартування тіла героя і розігрівання у вогні й подальше натирання його амброзією, потім опускання у води Стіксу, повністю відповідають технології загартування сталевих та залізних виробів. Крім того, в епосі Ахіллесу приписуються такі психічні риси, як неблаганність та нестримний гнів, якими також характеризується й залізна зброя. Із залізом Ахіллеса зближує і його символічний зв'язок з конем (Хіроном), хижакими (левами, ведмедами) та звуком (гра та спів), що також притаманне символічним значенням заліза. Врешті зближує обох міфічних персонажів – мідного Талоса та залізного Ахіллеса – ще й їх слабе місце на нозі - гомілка та п'ята (насправді та ж гомілка – «ахіллесове сухожилля», яке забезпечує рухливість всієї ступні, включно з п'ятою). До того ж, обоє виступають у ролі охоронців – один острова, а інший – війська і табору ахейців. Адже відмова Ахіллеса брати участь у війні приводить до того, що троянці вриваються в ахейський табір і навіть підпалюють один корабель.

Але для нашого дослідження важливим є те, що культ залізного Ахіллеса був надзвичайно популярним в Північному Причорномор'ї, оскільки острів Левка, на який переселилася душа загиблого героя, локалізувався в гирлі Дунаю. Свідчення наявності цього культу були як давні топоніми, напр., «Ахіллесів біг» – піщана коса в гирлі Дніпро-Бузького лиману, так і пам'ятки тореветики із сюжетами біографії Ахіллеса. Чи не найяскравішими із таких пам'яток є електрові горити із сценами життя Ахіллеса, знайдені в скіфських царських похованнях в чортотликському, ільїнецькому, п'ятибратньому та мелітопольському курганах. Всі горити були

зроблені по одній матриці в одній майстерні, ймовірно в Ольвії, грецькими ювелірами на замовлення скіфської знаті.

Останнє може свідчити, що міф про залізного Ахіллеса був не тільки відомим, але й вирізнявся популярністю, окрім греків, ще й серед місцевого іраномовного скіфського населення Степу. Водночас наведені міфологічні уявлення про металеву людину та подібні їм стали основою виникнення не лише сучасних фантастичних творів про металевих андроїдів, а й спонукають винахідників до їх реалізації.

Джерела та література

1. Ардзимба В. Г. К истории культа железа и кузнечного ремесла (почитание кузницы у абхазов) / В. Г. Ардзимба // Древний Восток: этнокультурные связи. М., 1988. С. 263 – 306.
2. Инал-ипа Ш. Д. Нартский эпос абхазцев / Ш. Д. Инал-ипа // Нартский эпос : материалы совещания. Орджоникидзе, 1957. С. 97.
3. Нарт Сасрыква и его девяносто девять братьев : абхазский народный эпос. Сухуми, 1962. С. 39.
4. Ботвинник М. Н. Талос / М. Н. Ботвинник // Мифы народов мира : в 2 т. Т. 2. М. : Сов. Энциклопедия, 1992. С. 491.
5. Ярхо В. Н. Ахилл / В. Н. Ярхо // Мифы народов мира : в 2 т. Т. 1. М. : Сов. энциклопедия, 1992. С. 137 – 140.